

Віталій Шуміло

НЕВІДОМЕ РАНІШЕ ВЕЛИКОПІСНЕ ПОСЛАННЯ АРХІЄПІСКОПА ЧЕРНІГІВСЬКОГО ПАХОМІЯ (КЕДРОВА) ЯК ДЖЕРЕЛО ДО ЙОГО БІОГРАФІЇ

DOI: 10.5281/zenodo.4018368

© В. Шуміло, 2020. CC BY 4.0

***Метою** публікації є оприлюднення раніше невідомого документа, який зберігається в архіві Чернігівської общини ІПЦ і належить архієпископу Чернігівському і Ніжинському Пахомію (Кедрову); а також уточнення двох дат із біографії Пахомія (Кедрова), які в історичній літературі вважаються ustalеними, проте насправді є помилковими: дата возведення єпископа Пахомія в сан архієпископа та дата його від'їзду в заслання за межі України.*

***Методи** дослідження, які добиралися відповідно до мети, базуються на принципі історизму. Застосовані методи історіографічного аналізу та синтезу, проблемно-хронологічний, ретроспективний та порівняльний методи. **Новизна** роботи полягає в тому, що в науковий обіг введено раніше невідоме Віликописне послання архієпископа Пахомія (Кедрова) від 3 лютого 1924 р. та вперше розглянуто зазначені вище питання на основі даних, наявних в опублікованому документі та інших церковних документах 1920-х рр.*

***Висновки.** По-перше, утверджена в історичній літературі дата возведення єпископа Чернігівського і Ніжинського Пахомія (Кедрова) в сан архієпископа – 29 листопада 1923 р. – є помилковою. В сан архієпископа Пахомій (Кедров) був возведений у 1922 р., в період між 18 травня і 21 жовтня. По-друге, Україну архієпископ Пахомій залишив за вагою ОДПУ не в 1924 р., як зазначено в більшості історичних досліджень та енциклопедичних довідників, а восени 1923 р., не раніше 22 і не пізніше 25 вересня.*

***Ключові слова:** Патріарх Тихон (Белавін), Митрополит Петро (Полянський), митрополит Кирил (Смірнов), митрополит Сергій (Страгородський), архієпископ Пахомій (Кедров), єпископ Дамаскін (Цедрик), Істинно-Православна Церква, Катакомбна Церква, сергіянство, Чернігівська єпархія, Чернігівщина.*

В історії Чернігівської єпархії 1920–1930-х рр. залишається багато білих плям. Документів тієї пори збереглося дуже мало і, як правило, більшість із них має фрагментарний характер: вони дійшли до нас здебільшого випадково – або в слідчій справі того чи іншого священнослужителя, або в звітах ОДПУ по «церковних питаннях», або у приватних архівах.

Так, наприклад, збереглися проповіді архієпископа Чернігівського і Ніжинського Пахомія (Кедрова, 1876–1937), виголошені ним у чернігівських храмах у 1921–1923 рр.¹ Проповіді ці стенографувала Зоя Михайлівна Кульжинська, у майбутньому черниця Азарія, заарештована 9 серпня 1936 р. у справі про приналежність до ІПЦ² і 2 червня 1937 р. засуджена до трьох років концтабору³. Проповіді

¹ Див.: Священномученик Пахомий, архиепископ Черниговский: Жизнеописание, проповеди, выписки из следственных дел / Сост., коммент., редакция текста проповедей В. В. Шумило. Вильмуассон; Чернигов: Вера и Жизнь, 1998; Пахомий (Кедров), архиепископ Черниговский и Нежинский: Материалы к жизнеописанию / Сост., автор вступит.ст. А. Ф. Тарасенко. Чернигов: Деснянська правда, 2006.

² Державний архів Чернігівської області (далі – ДАЧО). Ф. Р-8840. Оп. 3. Спр. 8754. Арк. 57–60.

³ ДАЧО. Ф. Р-8840. Оп. 3. Спр. 8755. Арк. 184. Відповідно до свідчення ієромонаха Єфрема (Кислого)

могли зникнути, але завдяки тому, що їх переписували та таємно зберігали, вони уціліли й у кількох списках дійшли до наших днів. Тепер ми не лише з розповідей старожилів знаємо про проповідницький талант «Чернігівського Златоуста» (як називали в Чернігові архієпископа Пахомія)⁴, але й на підставі тих чи інших його висловів, зафіксованих рукою стенографіста, можемо судити про світоглядні установки та навіть характер церковної діяльності цього архієрея.

Наприклад, 11 грудня 1921 р. єпископ Пахомій висловлює думку про можливість незабаром використовувати, паралельно з церковнослов'янською, українську мову в богослужінні та прямо говорить про те, що «патриарх благословил служение на украинском языке, и многие трудятся над переводом на украинский язык (на чистый, местный, без примеси галицийского) и Евангелия, и литургии, и многих песнопений. Я хотел привезти, но ещё не был этот перевод одобрен Академией наук, а в скором времени можно рассчитывать получить всё это, переведённое на украинский язык». І далі – безпосередньо з життя єпархії: «В Конотопе уже существует украинская община; они приезжали сюда со своим кандидатом во священники, привезли свой устав. ... с нашего благословения они прибавили, что будут стремиться к тому, чтобы добиться автокефальной Церкви, но законным путём, эволюционно, а не революционно, как они написали. ... Мы одобрили и рукоположили их кандидата. И в Конотопском соборе служат попеременно литургию то на украинском, то на славянском языке»⁵. Тобто, з цієї приватно записаної і збереженої проповіді ми дізнаємося про додаткові факти з історії єпархії – історії, скупої не на події, а на документи...

Інший приклад: у проповіді, виголошеній 18 грудня, єпископ Пахомій говорить, що «раньше, в мирное время, земные блага давались нам легче, и мы могли придавать им меньше значения. Теперь же дни наши проходят в лишениях и скорбях, и мы всё своё внимание можем употреблять на приобретение этих земных благ, совершенно забывая о духовной жизни (курсив наш. – **В.Ш.**)»⁶. Натяк дуже прозорий, оскільки він указує на настрій та ставлення до влади не лише проповідника, але і його пастви, адже на проповіді архієпископа Пахомія, за свідченням очевидців, збиралося до кількох сотень людей, багато хто приходив до закінчення літургії лише заради того, щоб послухати улюбленого й популярного в місті проповідника.

Характерна й одна із останніх проповідей, виголошених уже після тяжкого і несправедливого судового процесу, мета якого для всіх у місті була очевидною, – за будь-яку ціну видворити архієпископа Пахомія за межі Чернігівщини, а місцеве духовенство «притиснути до нігтя». 14 січня 1923 р., уже маючи на руках вирок про вислання, Пахомій стверджує: «Говорят, что христианство в упадке и может исчезнуть совсем. Этого не может быть: пока в людях живёт вечное стремление к истинному счастью, до тех пор будет существовать и христианство. А стремление это будет, пока есть люди на земле. Христианство даёт людям мир душевный, даёт радость, и получает её человек главным образом в Церкви»⁷. І це

від 21 вересня 1936 р., 3. М. Кульжинська була таємно пострижена в чернецтво ігуменом Лаврентієм (Проскурою) на початку 1930-х рр. (Там само. Арк. 36).

⁴ Свідцтво Катерини Іванівни Сидоренко, яка близько знала архієп. Пахомія (Кедрова). Запис бесіди від 20 квітня 1991 р., архів автора; Свідцтво Павла Олексійовича Фльорова, який близько знав архієп. Пахомія (Кедрова), єп. Дамаскіна (Цедрика) та ін. Запис бесіди від 15 березня 1991 р., архів автора; Свідцтво Ксенії Агеївни Чайникової, яка близько знала архієп. Пахомія (Кедрова), єп. Дамаскіна (Цедрика) та ін. Запис бесіди від 23 травня 1992 р., архів автора.

⁵ Священномученик Пахомий, архієпископ Черниговский: Жизнеописание, проповеди, выписки из следственных дел. С. 23–24; Пахомий (Кедров), архієпископ Черниговский и Нежинский: Материалы к жизнеописанию. С. 33.

⁶ Священномученик Пахомий, архієпископ Черниговский... С. 28; Пахомий (Кедров), архієпископ Черниговский и Нежинский... С. 36.

⁷ Священномученик Пахомий, архієпископ Черниговский... С. 125; Пахомий (Кедров), архієпископ

сказано в епоху торжества державного атеїзму, коли свідоме богоборництво було оголошене єдиною правильною ідеологією.

Одним словом, навіть такого роду документи, як проповіді, можуть нести цікаву і важливу історичну інформацію, оскільки дослідникові буквально по крупицях доводиться відновлювати хід подій, не хехтуючи ані найменшою деталлю. Кожен новий, раніше невідомий документ має особливу цінність, і за умови його належного аналізу можна почерпнути додаткову інформацію з церковного життя на Чернігівщині.

Таким документом слугує послання архієпископа Пахомія до чернігівської пастви від 3 березня 1924 р., копія якого зберігається в архіві Чернігівської общини ІПЦ. Це два пожовтілі від часу аркуші розміром 21х30 см, зігнуті навпіл посередині й списані з обох боків рівним розбірливим почерком. При зіставленні з почерком архієпископа на інших відомих нам документах, написаних ним власноруч⁸, ми встановили, що публікований документ не є автографом Пахомія (Кедрова). Це одна з тих копій, які переписувалися й поширювалися його вірною паствою. За стилем та змістом послання ідентичне іншим відомим творам Пахомія (Кедрова), що не залишає сумніву стосовно авторства рукопису.

Лист адресовано не до конкретної особи або групи осіб – послання має ширшого адресата й починається словами «Дорогим Черниговцам»⁹. І за характером звернення, і за змістом листа, і навіть за тим, як акуратно він був переписаний і зберігався, зрозуміло, що це саме послання. Датовано воно 3 березня 1924 р.¹⁰

Пасха в 1924 р. випадала на 27 квітня, початок Великого посту – на 10 березня, відповідно 3 березня – це початок Сирної седмиці, яка передує Великому посту. Отже, це Великописне послання. Написано його було за тиждень до Великого посту: автор, вочевидь, розраховував на те, щоб за цей час послання встигло дійти з Москви до Чернігова (поштою або okazією) і щоб вистачило часу для його копіювання та поширення.

З у край мізерного корпусу документів (як й інформації взагалі), що стосуються діяльності архієпископа Пахомія в період 1923–1925 рр., які збереглися й дійшли до нас¹¹, на сьогоднішній день це практично єдиний відомий документ, датований 1924 р., що належить безпосередньо Пахомію (Кедрову)¹².

Великою проблемою, з якою стикаються дослідники історії Чернігівської єпархії вказаного періоду і, зокрема – біографи Пахомія (Кедрова), є брак інформації. Її настільки мало, що, наприклад, О. Ф. Тарасенко в статтях, присвячених архієпископові Пахомію, вимушений був констатувати: «После высылки епископа Пахомия (Кедрова) в начале 1923 года из Чернигова, на два года мы теряем его из виду. Где и как провёл он это время, пока неизвестно. Существуют указа-

Черниговский и Нежинский... С. 106.

⁸ Наприклад, на резолюції архієп. Пахомія від 14 квітня 1930 р., написаної під проханням протоієрея Василя Андрієвського: ДАЧО. Ф. Р-8840. Оп. 3. Спр. 8857. Арк. 60.

⁹ Ця фраза написана під невеликим хрестиком посередині сторінки. На сьогоднішній день відоме й опубліковане ще одне послання Пахомія (Кедрова) до чернігівської пастви (від 24 жовтня 1921 р.), яке починається словами «Дорогим Черниговцам», і так само, як і в опублікованому нами документі, обидва слова в ньому написані з великої літери, див.: Пахомий (Кедров), архієпископ Черниговский и Нежинский: Материалы к жизнеописанию. С. 148.

¹⁰ Дата проставлена наприкінці листа в нижньому лівому кутку і виглядає так: «19 – 13 II – 3 III – 24 г.». 3 березня за новим стилем відповідає 19 лютого за старим стилем. Вочевидь, 13 лютого (13 II) написано помилково, слід читати «19 II – 3 III».

¹¹ Час висилки його за межі спочатку Чернігівської губернії, а потім і України взагалі, коли він жив, до арешту в 1925 р., в Москві в Даниловому монастирі.

¹² В архіві «Канцелярії Патріарха Тихона та Священного Синоду» зберігся рапорт архієпископа Пахомія, поданий до Синоду в лютому 1924 р. – невеликий текст, доданий до покаянного листа єпископа Новгород-Сіверського Матвія (Храмцова) на ім'я патріарха Тихона. Про Храмцова мова йтиме нижче.

ния, что уже в 1923 году Пахомий находился в Москве, в Даниловом монастыре¹³ у своего сокурсника по Казанской духовной академии Феодора (Поздеевского), бывшего ... главой оппозиции «даниловского» направления»¹⁴. А в публікації 2008 р. – ще лаконічніше: «Архієпископа Пахомія вислали в робітничє поселення Донбасу. Але фактичне місце його перебування протягом 1923–1924 рр. наразі невідоме», про повідомлення ж І. М. Андрєєва дослідник цього разу і зовсім говорить як про версію: «Існують версії, що уже в 1923 р. Пахомій (Кедров) перебував у Москві»¹⁵.

У статті ж чернігівського краєзнавця Г. П. Станкевича – одній із найперших вітчизняних публікацій про архієпископа Пахомія – про цей період сказано так: «Летом и осенью 1923 года он некоторое время проживал в Москве, в Даниловском монастыре у архиепископа Феодора (Поздеевского)»¹⁶.

Публікований нами документ дозволяє встановити точну дату, коли саме архієпископ Пахомій отримав розпорядження покинути Україну і виїхав до Москви.

Після великого судового процесу, проведеного Ревтрибуналом у 1922 р. проти керівника Чернігівської єпархії архієпископа Пахомія (Кедрова) і групи духовенства¹⁷, 3 грудня Пахомій був засуджений до вислання «из пределов Черниговской губернии сроком на три года»¹⁸.

6 грудня він пише в Чернігівський Губревтрибунал, а 7 грудня – до Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету прохання про помилування; 28 грудня з Харкова приходить телеграма на ім'я чернігівського губпрокурора: «Епископу Пахомию помилование отказано»; 2 січня 1923 р. до Губревтрибуналу надходить розпорядження з прокуратури: «приговор в отношении Епископа Пахомия привести в исполнение»¹⁹. Тим не менш, 7 січня, на Різдва Христове, архієпископ все ще перебуває в Чернігові й править літургію²⁰.

11 січня із Губернського відділу Управління на ім'я начальника губерньської міліції приходить постанова: «обязать подпиской епископа Пахомия Кедрова выехать из пределов Черниговщины в течении недели, с обязательством по прибытии на место нового жительства зарегистрироваться в соответствующем Управлении Милиции». Цього ж дня Губернський відділ Управління «постановил: произвести высылку епископа Пахомия Кедрова из пределов Черниговщины в Донбасс, в один из рабочих поселков, с отдачей в месте высылки под надзор милиции. Установление места жительства предоставляется Домбаскому Губот Управлению»²¹. Немедленное исполнение настоящего постановления возложить на Начальника Губернской милиции», і розпорядження начальникові губміліції: «Губотдел Управления при сем препровождает для немедленного исполнения постановления Губотуправа о высылке епископа Пахомия в Донбасс в один из

¹³ І далі йде посилання на книгу «Святі Російських Катакомб» одного з перших біографів архієп. Пахомія, професора Івана Андрєєва, який належав до Катакомбної Церкви і емігрував з СРСР під час Другої світової війни: Andreyev I. Russia's Catacomb Saints. Lives of the new martyrs. Platina, California, 1982. P. 186.

¹⁴ Пахомій (Кедров), архієпископ Черниговский и Нежинский: Материалы к жизнеописанию. С. 17–18.

¹⁵ Тарасенко О. Чернігівський архієпископ Пахомій (Кедров) (1876–1937). *Сіверянський літопис*. 2008. № 3. С. 50–51.

¹⁶ Станкевич Г. «Будет же это вам для свидетельства». *Троїцький вісник*. 1995. № 7 (17). Липень. С. 4.

¹⁷ Матеріали слідчої справи і судового процесу 1922 р. опубліковані, тому докладно на цьому зупинятися не будемо. Детальніше див.: Пахомій (Кедров), архієпископ Черниговский и Нежинский: Материалы к жизнеописанию. С. 111–192.

¹⁸ Там же. С. 181.

¹⁹ Там же. С. 182–186.

²⁰ Спогади К. І. Сидоренко. Запис бесіди від 20 квітня 1991 р., архів автора; Спогади К. А. Чайникової. Записи розмов, вересень–жовтень 1992 р., архів С. В. Шумила.

²¹ Так у тексті. На думку публікатора, виділену курсивом пропозицію вписано від руки в текст документа головою губвиконкому.

рабочих шахтерских поселков. Об исполнении донести»²². 13 січня Пахомій дає підписку і, як побачимо далі, рівно через сім днів залишає «пределы Черниговской губернии».

Згідно із записами З. М. Кульжинської, «6-го января 1923 г.» – «накануне отъезда на вольную ссылку в Предместную Киевскую Слободу» – він ще служив літургію і виголосив проповідь, а наступного дня залишив Чернігів: «Мы не знали, что на другой день рано на рассвете Владыка выехал на Киев, и пришли в Троицу на обедню. Отец Михаил, его келейник, повёл меня мимо за ворота и показал на свежие следы (по выпавшему снегу за ночь) от саней. И тут только мы узнали, что Владыка уже уехал из Чернигова на вольную ссылку, как ему было назначено: вне Черниговской области»²³.

Цей запис зроблений З. М. Кульжинською безпосередньо після проповіді архієпископа Пахомія на Хрещення Господнє. Дата в запису дана за старим стилем, на це вказує цитата з проповіді: «Ещё так недавно мы радовались, духовно созерцая картину воплощения Сына Божия от пречистой Крови Девственной Богоматери»²⁴. А сегодня празднуем другое радостное событие. *Сегодня вспоминаем*, как Иисус Христос уничтожил себя добровольно и показал нам пример. Он, безгрешный, пришёл как раб, и *принёс покаяние Иоанну Предтече, и было при этом два возгласа...* (курсив наш. – **В.Ш.**)²⁵. У списку, опублікованому О. Ф. Тарасенком, це місце записане так: «Он безгрешный пришёл как раб к Иоанну Предтече для крещения»²⁶. Тобто, проповідь виголошена в день Богоявлення (Хрещення Господня) – 19 січня за новим стилем. Наступного дня, 20 січня, Церква святкує пам'ять Іоана Предтечі – цього дня рано вранці архієпископ Пахомій «уехал из Чернигова на вольную ссылку»²⁷. Останні слова проповіді були явно прощальними: «Любите друг друга и омывайте свои грехи слезами покаяния. Любовь истинная и глубокая не знает внешних препятствий. Даже разлука не может уничтожить её, а наоборот – может усилить её».

Отже, 13 січня архієпископ Пахомій дає підписку про виїзд за межі Чернігівщини, проте пунктом кінцевого прибуття називає не «рабочий поселок Донбаса», а передмістя Києва, робоче селище на лівому березі Дніпра, навпроти Києво-Печерської лаври: «обязуюсь в течении недели выехать из пределов Черниговской губернии и зарегистрироваться по прибытии в Предместную Слободку Киевской губернии, ... в местном управлении милиции»²⁸. На Донбас він не поїхав, а осе-

²² Пахомий (Кедров), архиепископ Черниговский и Нежинский... С. 186–187.

²³ Священномученик Пахомий, архиепископ Черниговский: Жизнеописание, проповеди, выписки из следственных дел. С. 126–127; Пахомий (Кедров), архиепископ Черниговский и Нежинский: Материалы к жизнеописанию. С. 109–108. Тут і далі орфографію і пунктуацію документів зберігаємо.

²⁴ Ідеться про Різдво Христове.

²⁵ Священномученик Пахомий, архиепископ Черниговский: Жизнеописание, проповеди, выписки из следственных дел. С. 127.

²⁶ Пахомий (Кедров), архиепископ Черниговский и Нежинский: Материалы к жизнеописанию. С. 108.

²⁷ О. Ф. Тарасенко припускає, що «конкретний день і час його від'їзду з Чернігова не розголошувався. (Напевно, таким був припис влади)» (*Сіверянський літопис*. 2008. № 3. С. 13), тому про від'їзд архієп. Пахомія наступного дня не знали навіть близькі до нього люди, що й відображено в запису З. М. Кульжинської. Непряме підтвердження тому, що після 19 січня архієп. Пахомій перебував уже поза межами Чернігівської губернії «без права в'їзду», однак продовжував керувати єпархією, знаходимо в «Історичному нарисі заснування православної автокефальної парахвії в с. Городищі Сновської округи на Чернігівщині». Автор нарису, який належав до УАПЦ, пише: «18 січня 1923-го року ... в нас було засновано тимчасову парафіяльну раду. Не склав рук і священнослужитель нашої слов'янської общини ... Зараз-же було делеговано представництво до м. Чернігіва з проханням до єпископа Пахомія, аби останній приїхав і освятив храм Божій після «невірних українців». Таке прохання ... Пахомієм було прийняте, але приїхати він завдяки чомусь не міг зараз, а приїхав лиш після водохрещця, тай не сам, а уповноважив замість себе «Николая» – відомого майстера слова» (ЦДАВОВУ. Ф. 3984. Оп. 3. Спр. 358. Арк. 25).

²⁸ Пахомий (Кедров), архиепископ Черниговский и Нежинский: Материалы к жизнеописанию. С. 187.

лився в Передмостовій Слобідці за адресою вул. Троїцька 70, де прожив до кінця вересня 1923 р.

У Центральному державному архіві громадських організацій України зберігається справа патріаршого екзарха України митрополита Михаїла (Єрмакова)²⁹, розпочата 12 лютого і закінчена 13 липня 1923 р. У ній збереглося донесення таємного агента ДПУ від 29 січня про зустріч із Пахомієм (Кедровим). Текст донесення дуже добре передає настрій архієпископа Пахомія та духовенства Чернігівської єпархії, тому наведемо його повністю:

«В настоящее время в Предмостной Слободке находится Черниговский Архиепископ Пахомий, как высланный за пределы Черниговской епархии, согласно обвинительного акта и суда над ним. Пахомий проживает [на] Троицкой ул. № 70 в доме гр. Хомяки. 26 января я был у него со своим настоятелем, посетили его как живущие по соседству с Предмостной Слободкой, и вот при разговоре с ним, почему именно ему понравилась Предмостная Слободка, что он пожелал именно сюда выехать, а не куда-нибудь в другое место, он ответил так, что ему здесь очень хорошо будет, для необходимой связи с митрополитом Михаилом, другими епископами г. Киева.

Меня страшно удивляет то, кто ему мог сюда посоветовать в Слободу сию на житье. Он здесь вокруг себя теперь сгруппирует всех контрреволюционеров, начиная с благочинных и кончая всею сволочью монархическою и будет творить зло по отношению Ж[ивой] Ц[еркви], так как уже пропагандирует против ея. Пахомий высказался против Ж[ивой] Ц[еркви] и даже не хочет слушать про нее. Попы наши подняли уши свои, стали говорить, что мол покажем теперь мерзавцам Ж[ивой] Ц[еркви], теперь владыка возле нас, мы не допустим, чтобы с нами делали насилие»³⁰.

Публікатор цього документа робить припущення, що влада не знала про місцезнаходження архієпископа Пахомія: «Находясь в этом месте, архиепископу Пахомию было удобно поддерживать связь с митрополитом Михаилом и киевскими епископами, а также была возможность управлять своей епархией. Но власти узнали о местонахождении владыки Пахомия и, вероятно, вынудили его уехать отсюда»³¹. Проте, як ми знаємо, архієпископ сам указав у підписці, де саме він має намір оселитися, і зобов'язався негайно зареєструватися, як тільки прибуде на нове місце проживання. Вочевидь, репресивна машина, яка на початку 1920-х рр. лише починала набирати оберти, дала збій, і архієпископ Пахомій ще 13 січня отримав дозвіл на поселення в передмісті Києва без права виїзду: для чернігівської влади було важливо спровадити його за межі Чернігівщини, далі кордонів губернії вони ще не дивились³².

Агент ДПУ був правий: архієпископові Пахомию дійсно було зручно підтримувати зв'язок із українськими архієреями, а також керувати своєю єпархією, живучи в Передмостовій Слобідці. Хоча й позбавлений свободи пересування, він, проте, міг вільно приймати у себе відвідувачів і вирішувати загальноцерковні та єпархіальні справи³³.

²⁹ ЦДАООУ. Ф. 263. Оп. 1. Спр. 45504.

³⁰ Там само. Арк. 30.

³¹ Сухорукова А. Н. Малоизвестные страницы церковного служения экзарха Украины митрополита Михаила (Ермакова) в 1922–1923 годах (по материалам следственного дела). *Вестник ПСТГУ. II: История. История Русской Православной Церкви*. 2009. Вып. II:1 (30). С. 82.

³² Таким чином, як мінімум 26 січня Пахомій (Кедров) вже перебував у Передмостовій Слободі під Києвом.

³³ Оскільки лавра була поруч, він часто відвідував лавру і навіть служив там, тому у багатьох людей і склалося враження, що після висилки з Чернігова він жив у Києво-Печерській лаврі. Ця помилкова думка відбилася і в деяких сучасних дослідженнях. Насправді в лаврі у цей період він не жив, а жив на протилежному березі Дніпра, в селищі, яке у той час ще не входило в межі Києва, – на кордоні між Київською та Чернігівською губерніями.

Наприклад, 15 лютого 1923 р. на соборній нараді єпископів, яка відбулася в Києві, було ухвалено рішення про висвячення в архієрейський сан протоієрея чернігівської Хрестовоздвиженської церкви Матвія Храмцова – який проходив в одній справі з архієп. Пахомієм, але був виправданий – із залишенням йому, після чернечого постригу, колишнього імені. Хіротонію здійснив правлячий архієрей Чернігівської єпархії Пахомій (Кедров) у співслужінні з вікарними єпископами Сосницьким Миколою (Могілевським) і Городнянським Никифором (Богословським)³⁴. Нарада ця, судячи з усього, мала екстрений характер, оскільки незадовго до цього, 5 лютого, було заарештовано патріаршого екзарха України митрополита Михаїла (Єрмакова). Окрім того, 12–15 лютого в Києві під протекторатом ОДПУ проходив обновленський з'їзд, завданням якого було повне захоплення церковної влади в Україні: «После удаления экзарха Михаила из пределов Украины³⁵ и прекращения им управления Украинской Церковью, – писал обновленский «Голос Православной Украины» (1925. № 1–2. Січень), – 12–15 февраля в Киеве, на съезде епископов, клира и мирян было организовано для управления Украинской Церковью Всеукраинское Высшее Церковное Управление»³⁶.

Напевне, нараду православних єпископів було скликано для обговорення ситуації, що склалася в Церкві у зв'язку з арештом її предстоятеля й узурпацією церковної влади обновленцями, – з тих архієреїв, які перебували на той момент у Києві. На жаль, про цю нараду маємо вкрай скупі відомості.

Так чи інакше, але архієпископ Пахомій продовжував брати активну участь у житті Церкви та своєї єпархії, що не могло залишитися непоміченим владою. В одному зі звітів Чернігівського ДПУ того часу прямо говорилося про необхідність «убрать его (архієпископа Пахомія. – **В.Ш.**) за пределы Киевской губернии, поскольку, находясь в Киеве или иной, смежной с Черниговской, губернии, он все же имеет возможность влиять на работу епархиального управления»³⁷.

В іншій доповіді відзначається активізація «тихоновського» духовенства в протистоянні обновленству, у зв'язку з чим передбачається введення репресивних заходів: «[У травні 1923 р.] в некоторых районах губернии, особенно в Нежинском и Черниговском округах усилилась агитация Тихоновцев против «Ж-Ц»³⁸. Нами приступлено к систематизации материалов на активных тихоновцев, на предмет привлечения их к ответственности за провокацию направленную против Соввласти»³⁹. Хоча ім'я архієпископа Пахомія у звіті не називається, але з контексту стає зрозуміло, чому саме в цих, найбільш близьких до Києва, округах «усилилась агитация Тихоновцев» – їм було простіше зв'язуватися зі своїм правлячим архієреєм, відповідно і архієрею – зі своїм духовенством.

О. П. Тригуб у зв'язку із цим пише: «Вимога ця (визнання архієпископа Пахомія за межі України. – **В.Ш.**) була реалізована лише через рік (у 1924 р. вже архієпископ Пахомій переїхав до Москви, де мешкав у Данилівському монастирі),

³⁴ Косик О. В. Истинный воин Христов: книга о священномученике епископе Дамаскине (Цедрике). М.: Изд-во ПСТГУ, 2009. С. 53. За даними О. В. Косик, хіротонію здійснено 23 квітня, однак ця дата подана без вказівки на джерело і вимагає додаткового уточнення. Усталена в історичній літературі дата хіротонії Храмцова – 15 лютого. Попутно зауважимо, що в біографії Матвія (Храмцова), опублікованої у Вікіпедії, сказано, що хіротонія здійснена в Чернігові, див.: Матфий (Храмцов). *Википедия*. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki>. Це явна помилка: як ми знаємо, у цей час архієп. Пахомій уже перебував у Передмістській Слободі без права виїзду; найімовірніше, хіротонія здійснена в одному з храмів Києво-Печерської лаври, що розташовувалася неподалік від Передмістної Слободи.

³⁵ Так делікатно обновленці назвали арешт митрополита Михаїла.

³⁶ Цит. за: Феодосий (Процок), митр. Обособленческие движения в Православной Церкви на Украине (1917–1943). Москва: Изд-во Крутицкого подворья; Общество любителей церковной истории, 2004. С. 258.

³⁷ ДАЧО. Ф. Р-15. Оп. 4. Спр. 13. Арк. 32 зв.

³⁸ Живої церкви.

³⁹ ДАЧО. Ф. Р-15. Оп. 4. Спр. 14. Арк. 35.

а до того часу владика перебував у Києві без права виїзду»⁴⁰. На жаль, Україну владика Пахомій залишив раніше, і тут ми підійшли, нарешті, впритул до аналізу публікованого нами Великокісного послання, в якому архієпископ повідомляє про те, коли саме це сталося.

Варто врахувати, що ми маємо справу не з канцелярським документом, а з посланням, яке має моралістичний характер, завдання якого – зміцнення осиротілої пастви, підбадьорення, преподання благословіння на «тверде стояння у вірі» і т. п., тому не слід очікувати, що в ньому, як у довідці або автобіографії, будуть подані потрібні нам цифри й дати. Однак відносини з паствою у архієпископа Пахомія були настільки довірливими, що він дозволив собі в посланні розповісти й про особисті деталі своєї біографії, що нам, дослідникам його життя та діяльності, тільки на руку.

Послання починається з підбадьорення пастви, яка виявила твердість і мужність у захисті православ'я перед обновленством, яке протегувала радвлада: «Несказанно обрадован я, услыхав, что Вы тверды в вере, храните святое Православие и не подклоняете свои выи под чужое ярмо – под ярмо представителей обновленческого раскола. Вижу в сей Вашей твёрдости милость Господню, изливающуюся на Вас по молитвам небесного нашего предстателя и заступника святителя Христова Феодосия»⁴¹. Далі йдеться про взаємини з УАПЦ, «не имеющей преемственной от апостолов архиерейской благодати»⁴², в контексті цієї полеміки автор згадує про єпископів та духовенство, які повернулися з обновленства⁴³: «Вы смогли оказать помощь православным епископам, поколебавшимся было в благочестии и временно признавшим власть церковных обновленцев». І після всіх перелічених загальноцерковних проблем – про особисте: «Сообщаю Вам, мои дорогие, чтобы воздать славу промышляющему о нас Господу, что, по молитвам Вашим, я доселе нигде не терпел ещё большой беды или непосильной нужды; напротив того, Господь всюду посылал мне Свои благодатные утешения. *И освобождён я был от временных, – вовсе, слава Богу, – для меня не тяжёлых*

⁴⁰ Тригуб О. П. Розгром української церковної опозиції в російській православній церкві (1922–1939 рр.): монографія. Миколаїв: Іліон, 2009. С. 117.

⁴¹ Ім'я свт. Феодосія Чернігівського написано розрядкою і згадується в посланні неодноразово. Це не випадково, автор послання навмисно підкреслює участь шанованого в Чернігові святого в житті Чернігівської Церкви – навіть після того, як його мощі радвладіою були публічно спалюванні і вивезені з Чернігова. Детальніше про це див.: Тарасенко А. Ф. Святитель Феодосий, архиепископ Черниговский. Дубно: Мелиса, 2005. С. 139–149.

⁴² На історії встановлення ієрархії УАПЦ формації 1920-х рр. зупинятися не будемо, вона широко висвітлена в історичній літературі. Нагадаємо тільки, що ця ієрархія виникла в 1921 р. нетрадиційним для православної Церкви способом: т. зв. «пресвітерським покладанням рук», коли рукоположення в архієрейський сан відбулося групою священників: «23 жовтня ... присутніми на соборі 30 священниками був рукоположений в єпископи протоієрей Василій Липківський, а 25 жовтня єпископом Василієм Липківським та всім пресвітерством висвячено на єпископа протоієрея Нестора Шараївського» (Походження єпископату в зв'язку з питанням про благодатність ієрархії Української Автокефальної Православної Церкви. *Церква й життя. Орган УАПЦ*, 1927. Ч. 1. С. 59). Тим часом як за церковними канонами – встановленими Вселенськими Соборами раз і назавжди церковними правилами – єпископську хіротонію можуть здійснювати не менше ніж два архієреї (див.: *Правило святых апостол 1-е. Книга правил Святых Апостол, Святых Соборов Вселенских и Поместных и Святых Отец*. Москва: Синодальная тип-я, 1893. Л. 11). Канонічність цих хіротоній не визнавали навіть обновленці, які, як і УАПЦ, ввели безліч церковних нововведень, включаючи одружений єпископат. Наприклад, у внутрішньому звіті Чернігівського ОДПУ за травень 1923 р. знаходимо таке повідомлення: «Со стороны епископа автокефальной Церкви Ивана Павловского были попытки слияния с группой «Ж-Ц» для совместной борьбы с Тихоновцами. Переговоры велись с епископом «Ж-Ц» Александром Мигулиным и уполномоченным В.Ц.С., но получив ответ что вести работу можно только при условии его досвятить, Павловский прервал переговоры» (ДАЧО. Ф. Р-15. Оп. 4. Спр. 14. Арк. 35).

⁴³ Зокрема, ухил в обновленство, незабаром після хіротонії, єпископа Матвія (Храмцова), який повернувся до православної Церкви в лютому 1924 р. під впливом єпископа Ніжинського і Глухівського Дамаскіна (Цедрика).

непомерно – *уз в осенний день памяти великого нашего угодника Божия, Святого Феодосия...* (курсив наш. – **В.Ш.**)».

Архієпископ Пахомій досить прозоро натякає на свою висилку за межі Чернігівщини в Передмостову Слободу під Києвом. Ні для кого не було секретом, що він міг більш-менш вільно керувати звідти єпархією та навіть висвятити для неї архієрея (хоча ця хіротонія і виявилася невдалою), тому висилка не була для нього «тяжелою непомерно» і він, перебуваючи там, «не терпел большой беды или непосильной нужды». Тим не менш, це все одно були «узы», оскільки він перебував там без права виїзду і не міг повернутися до Чернігова.

Послання Пахомій писав із Москви, де мав можливість постійно спілкуватися з патріархом Тихоном і входив у близький до патріарха так званий «данилівський синод», беручи діяльну участь у вирішенні нагальних церковних питань. Звичайно, жити в Москві при патріархові (хоча і без права виїзду), регулярно співслужити із ним та іншими авторитетними в Церкві архієреями – це, поза сумнівом, «освобождение от временных уз» – тимчасового перебування в Передмостовій Слободі до остаточного вирішення його долі радвладою. І звільнення від цих уз відбулося «в осенний день памяти ... святителя Феодосия» – 22 вересня⁴⁴.

Напевно, в цей день архієпископ Пахомій отримав розпорядження ОДПУ негайно покинути Україну. Від'їзд був настільки раптовим, що він не встиг узяти з собою навіть особисті речі (крім найнеобхідніших), зокрема й теплий одяг. Речі йому потім привіз до Москви ієродиякон Георгій (Смельницький), який виконував роль зв'язкового між правлячим архієреєм і єпархіальним управлінням⁴⁵.

Можна з достатньою впевненістю припустити, що від'їзд Пахомія з Києва в Москву стався між 22 і 25 вересня – 25 вересня в Чернігові мав відбутися єпархіальний з'їзд під головуванням обновленського єпископа Олександра (Мігуліна), в завдання якого входило звільнення з усіх ключових посад в єпархії «реакционного духовенства», а також «выборы делегатов на предстоящий Всеукраинский С'езд»⁴⁶. Для успішного проведення з'їзду, який за два тижні до цього вже було зірвано⁴⁷, ОДПУ потрібно було усунути головну перешкоду – законного керуючого Чернігівською єпархією архієпископа Пахомія, який користувався авторитетом і навколо якого, незважаючи на видворення його за межі єпархії, групувалося духовенство. У доповіді про виконану роботу від 1 жовтня 1923 р. ДПУ змушене було констатувати: «Борьба реакционного духовенства в отчетном периоде⁴⁸ принимала довольно острый характер. Поскольку Тихоновцев раньше *организовались* агитационным методом борьбы, в дальнейшем они от слов перешли к делу и начали *открытые действия*, которые направлялись к захвату в свои руки церковной власти в [Чернігівській] *Епархии*. Наряду с первыми *организованными* выступлениями Тихоновцев, их анти-обновленческая агитация приняла ожесточенный характер (курсив наш. – **В.Ш.**)»⁴⁹.

Проте навіть такі екстрені заходи, як поспішне вислання архієпископа Пахомія (Кедрова) за межі України, не призвели до бажаного результату: «Назначенный первоначальный епархиальный С'езд на 12 Сентября, ввиду неподготовленность

⁴⁴ Пам'ять Феодосія Чернігівського відзначається Церквою двічі на рік – 18 лютого (день кончини у 1696 р.) і 22 вересня (обретіння мощей в день прославлення во святих у 1896 р.).

⁴⁵ Детальніше див.: Шуміло В. В. Настоятель Троице-Іллінського монастиря Георгій (Смельницький) як один із ідеологів ПЦЦ на Чернігівщині: за матеріалами слідчих справ. *Сіверянський літопис*. 2020. № 2. С. 93–94.

⁴⁶ ДАЧО. Ф. Р-15. Оп. 4. Спр. 14. Арк. 75. Доклад о Политическом состоянии Черниговской губернии за время с 1-го августа по 1-е октября 1923 года.

⁴⁷ Спочатку з'їзд було призначено на 12 вересня, але він не відбувся, оскільки на нього ніхто не приїхав, і Олександр Мігулін змушений був перенести його на два тижні пізніше – на 25 вересня, посилаючись на те, що до 12 вересня не була проведена необхідна підготовка.

⁴⁸ З 1 серпня по 1 жовтня.

⁴⁹ Там само. Арк. 76 зв.

к такому, был перенесен на 25 Сентября с/г. На данный С'езд делегатов, с решающим голосом, прибыло всего 14 человек, ввиду чего архиепископ Александр об'явил С'езд не состоявшимся. Всего прибыло 40 человек. С прибывшими на С'езд делегатами, архиепископ Александр провел частное собеседование о бывш. патриархе Тихоне, теперешнем его положении и о прочих событиях в церковном мире, после чего делегаты раз'ехались»⁵⁰. Це сталося тому, що «деятельность тихоновцев, за отчетный период в значительной мере усилилась и выступления их замечались по всем Округам губернии. Выступления тихоновцев носили вполне организованный характер, а цель их сводилась к захвату церковной власти в свои руки. В некоторых Округах, Тихоновцы достигли определенных результатов, вытесняя обновленцев с органов управления, захватывая таковые в свои руки и подрывая авторитет всего обновленческого движения в глазах верующей массы. Многие обновленцы, попы, не могли устоять под натиском тихоновцев и начали переходить в их лагерь, окончательно подрывая этим авторитет обновленческого движения в глазах верующих»⁵¹.

Таким чином, питання про остаточну висилку архієпископа Пахомія (Кедрова) за межі України і переїзд його в Москву можна вважати вирішеним – це сталося в період із 22 по 25 вересня 1923 р. Відповідно, з середини січня по двадцяті числа вересня 1923 р. він проживав – та цілком успішно виконував свою діяльність на церковній ниві – в Передмостовій Слободі під Києвом, на самому кордоні між Київською та Чернігівською губерніями.

Кілька документів, датованих листопадом 1923 р., що стосуються діяльності архієпископа Пахомія (Кедрова), зуміли розшукати й опублікувати російські дослідники історії Церкви 1920–1930-х рр. Так, О. В. Косик у монографії, присвяченій єпископу Глухівському і Ніжинському Дамаскіну (Цедрику), наводить текст доповіді архієпископа Пахомія патріарху Тихону з проханням про висвячення архімандрита Дамаскіна в єпископа з направленням у Чернігівську єпархію: «Ввиду ходатайства союза православных общин Глуховского уезда о назначении им православного епископа, осмеливаюсь смиреннейше просить Ваше Святейшество благословить мне посвятить во епископа Глуховского, викария Черниговской епархии, настоятеля Георгиевского Балаклавского монастыря Таврической епархии архимандрита Дамаскина (в мире Димитрия Димитриевича Цедрика), 46 лет, уроженца Херсонской губернии, хорошо владеющего украинским языком, кандидата восточных языков (окончил курс восточного института), прослушал два курса Киевской Духовной Академии; в монашество пострижен в 1902 г., с того года состоял иеромонахом, а в архимандриты возведен в 1922 г. Ввиду крайней затруднительности долгого пребывания в Москве прибывшего по сему делу о[тца] благочинного 5 округа Глуховского уезда, имеющего увезти с собой будущего епископа Глуховского, осмеливаюсь смиреннейше просить разрешения совершить хиротонию в один из ближайших будних дней, Архиепископу Таврическому Никодиму и друг[им] архиереям в Даниловом монастыре г. Москвы»⁵².

На звороті прохання – резолюція архієпископа Никодима (Кроткова), під керівництвом якого архімандрит Дамаскін служив, датована 14-м листопада: «Препятствий к перемещению в Черниговскую епархию о. Архимандрита Дамаскина не имею. Состоя на службе в Таврической епархии, о. Архимандрит зарекомендовал себя особенно ревностно в отстаивании интересов церкви пред гражданской властью, за что испытал и лишения – любителем благостного богослужения (он прекрасный чтец и певец), проповедником усердным и умелым практическим де-

⁵⁰ Там само. Арк. 82.

⁵¹ Там само. Арк. 82–82 зв.

⁵² РДА. Ф. 831. Оп. 1. Спр. 211. Арк. 15. Архив «Канцелярии Патриарха Тихона и Священного Синода». Цит. за: Косик О. В. Истинный воин Христов... С. 55–56.

ятелем. Я предполагал его и сам иметь викарным епископом, но обстоятельства мешали этому. Никодим, Архиепископ Таврический. 1–14 ноября 1923 г.»⁵³.

Відомий мистецтвознавець В. Г. Пуцко в архіві катакомбного священика ієромонаха Питирима (Науменка), який жив і таємно служив у Глухові, виявив й опублікував текст ставленицької грамоти єпископа Дамаскіна. Дамаскін наказав виготовити копії своєї архієрейської грамоти та розіслати їх у підвідомчі йому парафії. Один із таких примірників зберігався у о. Питирима. В. Г. Пуцко наводить повний текст грамоти в новій орфографії, але зі збереженням граматичних форм оригіналу:

«Великий Архиерей Господь Бог наш Иисус Христос, иже всем человеком хочет спастися и в разум истины придти, дал есть овы убо апостолы, овы же пророки, овы же благовестники, овы же пастыри и учителя.

Того спасительным промыслиением Архимандрит Дамаскин от Святейшаго Патриарха и Священнаго при нем Синода утвержден и определен быти Епископом Богоспасаемаго града Глухова, Викарием Черниговския Епархии: по чиноположению Святыя Апостольския Восточныя Церкви, содействующу Всесовершенство и Всесвятому Духу, в лето от воплощения Бога Слова 1923-е, месяца Ноября в день 5-й, во граде Москве, во храме Иконы Донской Богоматери, что в Донском монастыре, Святейшим Тихоном, Патриархом Московским и всея России, Преосвященными Архиепископом Черниговским и Нежинским Пахомием, Епископом Ананьевским Парфением рукоположен во Епископа Глуховскаго.

Во свидетельство же рукоположения Дамаскина (в мире Димитрий Димитриев Цедрик) во Епископа Глуховскаго дадеся сия грамота, руками нашими подписанная.

Тихон, Патриарх Московский и Всея России.
Никодим, Архиепископ Таврический и Симферопольский.
Пахомий, Архиепископ Черниговский и Нежинский.
Парфений, Епископ Ананьевский.
22 ноября 1923 года»⁵⁴.

У нашому випадку цей документ цінний тим, що в ньому чітко зазначено: 18 листопада 1923 р.⁵⁵ архієпископ Пахомій перебував у Москві й у Донському монастирі разом із патріархом Тихоном висвятив для Чернігівської єпархії вікарного єпископа Дамаскіна (Цедрика). Приблизно за тиждень до хіротонії Дамаскіна, в Даниловому монастирі Пахомій, з благословення Тихона, возвів у сан архімандрита ієромонаха Георгія (Смельницького), призначивши його настоятелем Чернігівського Троїцько-Іллінського монастиря⁵⁶.

Інший документ, підписаний Пахомиєм (Кедровим), також зберігся в архіві «Канцелярії Патріарха Тихона і Священного Синоду». Це рапорт архієпископа Пахомія на ім'я патріарха, який додавався до письмового покаяння єпископа Матвія (Храмцова) через ухилення останнього в обновленство: «Преосвященный епископ Дамаскин, бывший лично на днях в Новгороде-Северском, вынес, как мне он это сообщил в своём письме, самое доброе впечатление и лично от Епископа Матфея, и от послания его к пастве». І далі архієпископ Пахомій просив «оказать милость» єпископу Матвію та прийняти його в церковне спілкування. Засідання Синоду відбулося 20 лютого 1924 р., ухвалено рішення: «Простить преосвященному Матфею грех временного уклонения в обновленческий раскол – принять в молитвенное общение и утвердить на занимаемой им кафедре»⁵⁷. Саме

⁵³ Там само. Арк. 15 зв. Цит. за: Косик О. В. Истинный воин Христов... С. 56.

⁵⁴ Пуцко В. Г. Глуховский епископ Дамаскин. *Московский журнал*. 2002. № 10. Октябрь. С. 46.

⁵⁵ 5 листопада за ст. ст.

⁵⁶ Шуміло В. В. Настоятель Троїце-Іллінського монастиря Георгій (Смельницький)... С. 94.

⁵⁷ РДА. Ф. 831. Оп. 1. Спр. 188 (об отходе епископа Новгород-Северского, викария Черниговской епархии от обновленческого движения). Цит. за: Косик. О. В. Истинный воин Христов... С. 60.

цьому епізоду в житті Чернігівської єпархії присвячені вже процитовані вище рядки з великопісного послання архієпископа Пахомія від 3 березня, як то кажуть – «по свіжих слідах»: «Вы смогли оказать помощь Православным Епископам, поколебавшимся было в благочестии и временно признавшим власть церковных обновленцев». У цій фразі звучать радість з приводу повернення брата у Христі й одночасно – вдячність пастві за виявлену твердість і, разом із тим, терпіння до того, хто оступився.

Далі – лакуна на цілих 7 місяців, ніяких документів, пов'язаних з архієпископом Пахомієм, окрім великопісного послання, поки не маємо. І лише наприкінці 1924 р. в богослужбовому щоденнику патріарха Тихона, в запису від 12 листопада знаходимо згадку, яка підтверджує, що архієпископ Пахомій (Кедров) все ще перебував у Москві й брав діяльну участь в церковному житті: «30.8 (12.9) 1924. Пятница. Божественная литургия в сослужении архиепископа Черниговского Пахомия [Кедрова], епископа Каменец-Подольского Амвросия [Полянського], епископа Ананьевского Парфения [Брянських] и епископа Стародубского Дамаскина [Цедрика] в Троицком соборе Даниловского мужского монастыря. В положенное время хиротония архимандрита Стефана [Знамировського] во епископа Шадринского»⁵⁸.

І знову – лакуна до 30 листопада 1925 р., коли Пахомія (Кедрова) в Москві разом з іншими «данилівськими» архієреями⁵⁹ було заарештовано у справі Місцєблюстителя патріаршого престолу митрополита Петра (Полянського), засуджено й вислано на три роки в Комі-Зирянський край. Повернувся він до Чернігова у 1928 р.⁶⁰

Отже, маємо таку картину. Рано вранці 20 січня 1923 р., виконуючи постанову чернігівського Ревтрибуналу від 3 грудня 1922 р., архієпископ Пахомій залишає Чернігів. У другій половині січня 1923 р. – між 20 і 26 січня, датами, точно задокументованими, – він поселяється в Передмостовій Слободі під Києвом, на кордоні Київської та Чернігівської губерній. 22 вересня 1923 р. архієпископ отримує припис ОДПУ негайно покинути Україну і виїжджає в Москву не пізніше 25 вересня. З цього часу й до арешту 30 листопада 1925 р. він проживає в Москві в Даниловому монастирі, де входить до найближчого оточення спочатку патріарха Тихона, а потім, після смерті патріарха – Місцєблюстителя патріаршого престолу митрополита Петра Крутицького.

Ще одне питання, яке до цього часу залишається відкритим, – число та рік возведення єпископа Пахомія (Кедрова) в сан архієпископа. Зупинимось на ньому.

Перші біографи Пахомія (Кедрова), які належали в еміграції до Російської Зарубіжної Церкви, – протопресвітер Михаїл Польський та професор Іван Андреев – описуючи сповідницький шлях гнаного архіпастиря, обійшли це питання стороною⁶¹. Публікатор «антисергієвського» послання братів-архієреїв Пахомія й Аверкія (Кедрових) О. М. Лопушанська, яка в 1920–1930-і рр. була секретарем єпископа Дамаскіна (Цедрика) і вивезла в еміграцію багато цінних документів, також про це не писала⁶².

Уперше зазначення дати возведення Пахомія (Кедрова) в сан архієпископа зустрічаємо в виданому в Німеччині багатотомному «Каталогі русских архиереев», складеному в СРСР митрополитом Мануїлом (Лемешевським). За даними

⁵⁸ Ці щоденникові записи збереглися в архіві М. С. Губоніна. Цит. за: Косик. О. В. Указ. соч. С. 63.

⁵⁹ У тому числі і єпископом Дамаскіном (Цедриком), який вже перебував у цей час на висланні в Москві.

⁶⁰ ДАЧО. Ф. Р-8840. Оп. 3. Спр. 6832. Арк. 10–10 зв.

⁶¹ Польский Михаил, протопресв. Братья-епископы Пахомий и Аверкий. *Новые мученики Российские*. Jordanville, N. Y., 1957. Т. 2. С. 91–92; Andreyev I. Archbishop Pachomius of Chernigov. *Russia's Catacomb Saints. Lives of the new martyrs*. Platina, California, 1982. P. 180–199.

⁶² Е. Л. [Лопушанская Е. Н.] Послание архиепископа Пахомия и епископа Аверкия. *Епископы исповедники*. Сан-Франциско, 1971. С. 10–25.

митрополита Мануїла, зведення єпископа Пахомія в сан архієпископа відбулося 29 листопада 1923 р.⁶³

«Каталог русских архиереев» – фундаментальна енциклопедична праця, де зібрані біографічні відомості про архієреїв Руської Церкви «от Крещения Руси до 1965 г.» включно. Дослідник збирав і каталогізував відомості протягом кількох десятків років. Багато відомостей в цьому каталозі, особливо тих, що стосуються сучасників митрополита, унікальні. Разом із тим, праця містить суттєві дефекти, оскільки в автора не було можливості перевіряти матеріали за архівними джерелами. Окрім того, митрополит Мануїл, який сам пережив репресії⁶⁴, навмисно в біографічних статтях уникав згадок про арешти, заслання та розстріли, яким за радянських часів піддавалися православні ієрархи. Розсекречення архівів репресивних органів СРСР показало недостовірність багатьох відомостей автора. Наприклад, деякі ієрархи, які вважалися, згідно з даними Лемешевського, померлими на заслання, у дійсності були розстріляні⁶⁵. З огляду на вказані обставини багато з відомостей, зазначених у «Каталозі...», вимагають уточнення, зокрема, дата зведення єпископа Пахомія (Кедрова) в сан архієпископа.

У виданому в 1986 р. у Франції альбомі-синодику «Русские православные иерархи: исповедники и мученики» також зазначено 29 листопада 1923 р.⁶⁶ У передмові до альбому його редактор М. О. Струве повідомляє, що в основу видання покладено два джерела: альбом фотографій, пересланий на Захід дияконом Володимиром Русаком⁶⁷, і складений митрополитом Мануїлом (Лемешевським) словник «Русские православные иерархи периода с 1893 по 1965».

У 1997 р. в статті «Крестный путь», присвяченій 60-річчю мученицької кончини архієпископа Пахомія, С. В. Шумило, який користувався фотоальбомом «Русские православные иерархи: исповедники и мученики», повторив цю дату: «Решением ОГПУ ... епископа Пахомия высылают за пределы Украины. После скитаний он останавливается в Москве, где ... находит пристанище в Свято-Даниловском монастыре, принимает активное участие в церковной жизни. 29 ноября 1923 года патриарх Тихон возводит его в сан архиепископа»⁶⁸. Ця ж дата увійшла в офіційний життєпис (фактично – житіє) архієпископа Пахомія⁶⁹.

На сьогоднішній день саме ця дата стала загальноприйнятою і подається в усіх енциклопедичних довідниках, присвячених російській церковній ієрархії ХХ ст., а також тим ієрархам, які постраждали в роки радянської влади⁷⁰.

Існує ще одна версія, за якою єпископ Пахомій був зведений в сан архієпископа не патріархом Тихоном, а митрополитом Сергієм (Страгородським) у 1929 р.,

⁶³ Die Russischen orthodoxen bischöfe von 1893 bis 1965. Erlangen, 1987. В 24. S. 369.

⁶⁴ Иоанн (Снычев), митр. Митрополит Мануил (Лемешевский): Биографический очерк. Санкт-Петербург, 1993. С. 84–96.

⁶⁵ Митрополити Петро (Полянський), Кирил (Смірнов) та ін. Так, наприклад, у статті про єпископа Дамаскіна (Цедрика) сказано: «Скончался 10 сентября 1943 г. в Казахстане» (Die Russischen orthodoxen bischöfe von 1893 bis 1965. Erlangen, 1984. В 20. S. 12); насправді єпископ Дамаскін був розстріляний 15 вересня 1937 р.

⁶⁶ Пахомий (Кедров Петр), архп. Черниговский. Русские православные иерархи. Исповедники и мученики: Фотоальбом / Предисл. Н. Струве. Б. м.: УМСА-Press, 1986. С. 58.

⁶⁷ У цей час диякон Володимир Русак уже був заарештований за видане в 1980 р. у самвидаві тритомне дослідження «Свидетельство обвинения. Церковь и государство в Советском Союзе».

⁶⁸ Шумило С. Крестный путь. *Троїцький вісник*. 1997. № 10 (41). 28 листопада. С. 4.

⁶⁹ Маркелов А. Владыка Пахомий (Кедров). Жизнеописание. *Вятский епархиальный вестник*. 2006. № 6 (224). С. 10.

⁷⁰ Див., наприклад, електронні видання, які користуються довірою в науковому співтоваристві: Пахомий (Кедров Петр Петрович). *Новомученики, исповедники, за Христа пострадавшие в годы гонений на Русскую Православную Церковь в XX в. База данных Православного Свято-Тихоновского гуманитарного университета*. URL: <http://martyrs.pstbi.ru>; Пахомий (Кедров). *Древо: открытая православная энциклопедия*. URL: <https://drevo-info.ru/articles/13675131.html>; а також стаття про Пахомія (Кедрова) в *Вікіпедії*.

коли Сергій обіймав посаду заступника Місцєблєустителя патріаршого престолу. Оскільки ця дата також трапляється в історичній літературі, про зазначену вище версію слід згадати.

Після звільнення в 1928 р. Пахомій (Кедров) відвідав у Москві митрополита Сергія, зблизився з ним і підтримав його політику лояльності до радянської влади, в якості подяки Сергій звів Пахомія в сан архієпископа. Цієї точки зору, зокрема, дотримувався відомий у Чернігові протоієрей Олександр Маков⁷¹, який у 1930-ті рр. належав до ІПЦ⁷². Автору цих рядків у 1991 р. розповідала про це дочка о. Олександра, Ганна Олександрівна Макова-Красновська. Вона, як і її батько, була впевнена, що єпископа Пахомія звів у сан архієпископа саме митрополит Сергій, і саме за те, що Пахомій підтримав прорадянську церковну політику Сергія, тоді як більшість чернігівського духовенства на чолі з єпископом Дамаскіним виступили в опозицію до Сергія та очолюваного ним «советского» Синоду.

Вочевидь, така точка зору дійсно існувала в церковному середовищі: в архівних записях М. С. Губоніна, який зібрав унікальний архів документів, що стосуються історії РПЦ в радянський період (з 1917 по 1943 рр.), датою зведення Пахомія (Кедрова) в сан архієпископа вказано 29 листопада 1929 р.⁷³

У біографії архієпископа Пахомія (Кедрова) був період, коли він, після повернення із заслання в 1928 р., підтримав митрополита Сергія, повіривши його аргументам, що в умовах тотального переслідування релігії в СРСР іншого виходу для існування Церкви, крім повної лояльності радянській владі, немає. Досить скоро, проте, він побачив, що позитивних результатів для Церкви «політика лояльності» не принесла, – навпаки, Церква втратила внутрішню свободу, потрапивши в цілковиту залежність від НКВС. Не пізніше середини 1930 р. архієпископ Пахомій розірвав стосунки з митрополитом Сергієм і приєднався до ІПЦ⁷⁴. Однак його не тривала близькість до митрополита Сергія, вірогідно, стала причиною того, що в церковному середовищі склалася думка, ніби саме в цей період єпископ Пахомій був нагороджений саном архієпископа⁷⁵.

Як би переконливо ця версія не виглядала, проте, слід визнати її помилковою. Ані в 1927, ані в 1929 роках Пахомій (Кедров) не міг бути возведений в сан архієпископа: збереглися документи, які свідчать, що це сталося набагато раніше. На-

⁷¹ Про прот. Олександра Макова див.: Польский Михаил, протопресв. Протоиерей о. Александр Маков. *Новые мученики Российские*. Jordanville, N. Y., 1957. Т. 2. С. 203–204; Шумило С. В. Канонизированный при жизни: Исповедническое служение протоиерея Александра Макова (1881–1985) на Кубани и в Чернигове. *Вестник ПСТГУ*. 2019. Вып. 90. С. 79–114.

⁷² У слідчій справі Чернігівського НКВС 1936–1937 рр. на духовенство та вірян, які належали в Чернігові та Чернігівській області до ІПЦ (№ 37140), протоієрей Олександр Маков значився як «скрившийся от следствия один из руководителей к-р группы ИПЦ». Див.: ДАЧО. Ф. Р-8840. Оп. 3. Спр. 8755. Арк. 58, 60, 161. З тексту Постанови СПО Облуправління НКВС від 28 вересня 1936 р. випливає, що «по настоящему делу проходит, как один из активных участников к-р. группы «ИПЦ», обвиняемый Маков Александр Николаевич, скрившийся от суда и следствия, в отношении которого объявлен розыск в Республиканском масштабе, а посему ... выделить из следдела № 37140 материалы в отношении Макова Александра Николаевича, которые хранит в УАО ЧОУ НКВД, впредь до розыска Макова» (Там само. Арк. 51).

⁷³ Акты Святейшего Тихона, Патриарха Московского и всея России, позднейшие документы и переписка о каноническом преемстве высшей церковной власти: 1917–1943 / Сост. М. Е. Губонин. М.: ПСТГИ, 1994. С. 878. Цю дату потім повторить у своїй статті Г. П. Станкевич: «29 ноября 1929 года епископ Черниговский Пахомий был возведен в сан архиепископа. (По другим данным, это произошло в 1927 г.)». Див.: Станкевич Г. «Будет же это вам для свидетельства». *Троицкий вестник*. 1995. № 9 (18). Вересень.

⁷⁴ Детальніше див.: Шуміло В. В. Схіархімандрит Лаврентій (Проскура) – член Істинно-Православної Церкви на Чернігівщині. *Сіверянський літопис*. 2019. № 4–5. С. 76–78.

⁷⁵ Імовірно, о. Олександр Маков почув що версію до переїзду з родиною до Чернігова. У Чернігів він приїхав 22 травня 1930 р. (див.: Шуміло С. В. Канонизированный при жизни...С. 92). Як людина, не вкорінена в чернігівському церковному середовищі, він не знав подробиць біографії архієпископа Пахомія, тому ця інформація не викликала у нього сумніву.

приклад, опубліковане нами Великопісне послання, датоване березнем 1924 р., підписане: «См. П. Б.М. А. Ч. и Н.» – «Смиранный Пахомий, Божией Милостию Архиепископ Черниговский и Нежинский».

Однак і дата 29 листопада 1923 р. теж помилкова, хоча вона виглядає найбільш переконливою: саме в цей час Пахомій (Кедров) перебував у Москві та регулярно спілкувався з патріархом Тихоном.

У матеріалах слідчої справи Чернігівського Ревтрибуналу 1922 р., про яку вже згадувалося вище, збереглися звернення і відозви за різні роки, підписані Пахомієм. Зокрема, у справі є лист-циркуляр до настоятелів та церковних парафіяльних рад⁷⁶, а також відозва більш загального характеру, що починається словами «Возлюбленным о Господе пастырям, приходским советам и всем верным чадам Православной Христовой церкви на Черниговщине»⁷⁷ – обидва документи датовані 18 травня 1922 р. і підписані: «Епископ Черниговский и Нежинский Пахомий». Отже, як мінімум 18 травня 1922 р. Пахомій (Кедров) архієпископом ще не був.

На першому допиті, який відбувся 21 жовтня 1922 р., під час заповнення анкети в графі «Занятия, должность» було записано: «Архиепископ Черниговский». Протокол допиту підписаний безпосередньо Пахомієм: «Написанное верно: архиепископ Черниговский Пахомий Кедров»⁷⁸, і далі в протоколах допиту та інших документах він підписується як архієпископ. З чого випливає, що в сан архієпископа він був зведений між 18 травня і 21 жовтня 1922 р.

Отже, слід визнати, що питання зведення єпископа Пахомія (Кедрова) в сан архієпископа до кінця не вирішене, можна лише впевнено стверджувати, що всі відомі на сьогоднішній день дати неправильні. Як мінімум у жовтні 1922 р. Пахомій (Кедров) уже був архієпископом.

Якщо єпископ Пахомій дійсно був возведений у сан архієпископа патріархом Тихоном, про що збереглася пам'ять в місцевому церковному переказі, документи про це могли зберегтися в архіві «Канцелярії Патріарха Тихона...», – тоді є шанс, що рано чи пізно дослідникам вдасться їх розшукати. Справа може бути складнішою, якщо в сан архієпископа він був зведений не в Москві, а в Києві: православна Церква в Україні мала у той час автономію, і такі питання, як рукоположення та ін., українськими архієреями вирішувалися самостійно. Українські церковні архіви збереглися гірше, тим не менш, завжди залишається шанс на нові відкриття, тим більше, що багато церковних документів дослідникам вдасться виявити в зовсім несподіваних місцях, наприклад, у слідчих справах 1920–1930-х рр.

Підіб'ємо підсумки.

По-перше, утверджена в історичній літературі дата зведення єпископа Чернігівського і Ніжинського Пахомія (Кедрова) в сан архієпископа – 29 листопада 1923 р. – помилкова. У сан архієпископа Пахомій (Кедров) був зведений у 1922 р., в період між 18 травня і 21 жовтня.

По-друге, Україну архієпископ Пахомій покинув не в 1924 р., як зазначено в більшості історичних досліджень та енциклопедичних довідників, а восени 1923 р., не раніше 22 і не пізніше 25 вересня.

⁷⁶ Пахомий (Кедров), архиепископ Черниговский и Нежинский... С. 131–133.

⁷⁷ Там же. С. 133–134.

⁷⁸ Там же. С. 118–119.

+

Дорогим Черниговцям⁷⁹.

Благодать всем и мир да умножатся! (1 Петра I, 2)

Несказанно обрадован я, услышав, что Вы тверды в вере, храните святое Православие и не подклоняете свои выи под чужое ярмо – под ярмо представителей обновленческого раскола. Вижу в сей Вашей твердости милость Господню, изливающуюся на Вас по молитвам небеснаго нашего предстателя и заступника святытеля Христова Θεοδοσία, молитвами коего, а наипаче молением Пречистыя Богоматери Господь да сохранит и впредь древний град Чернигов в правоверии и в благополучаи и в благочестии, отвращая сердца православных обитателей его не только от противнаго апостольскому и отеческому Преданию ц[ерковного] обновленчества, но и от посещения служений не имеющаго преемственной от апостолов архиерейской благодати посланника злополучной и не благочестивой церковной укр[аинской] рады, деятели коей имеют поистине лишь «вид» Православнаго «благочестия, силы же его отреклись». – «Таковых удаляйся» – взывает как бы и к Вам апостол Господен[ь], обращаясь к каждому из малодушных посетителей украинскаго храма. «Как Іанний и Іамврий противились Моисею, так и сии противятся истине» – преданному от святых апостол и отцов Церкви порядку устройства дел церковных и нашего спасения. И далее говорит апостол – опять как бы о наших днях: «Злые люди и обманщики будут преуспевать во зле, вводя в заблуждение и заблуждаясь» (2 Тим. III, 5, 8, 13). Видите, кто вводит других в заблуждение, тот и сам заблуждается, потом, если ему внимают, если его не обличают: ему начинает казаться, что прав и он и его руководители, если к нему на служение и проповедь идут люди благоговейные, дорожившие до селе Православием.

Если Вы смогли оказать помощь Православным Епископам, поколебавшимся было в благочестиии временно признавшим власть церковных /Л. 1 об./ обновленцев, – то тем более надлежит Вам со всею настойчивостью указывать представителю укр[аинской] ц[ерковной] рады ложность его положения, отсутствие у него благодатных епископских полномочий и дарований. Иначе не только Вы сами становитесь на погубельный путь безразличия в вере, но и его утверждаете на его ложном пути, пути погубельном.

«А ты пребывай в том, чему научен» (там же, ст[их] 14) – в безусловной преданности единой святой соборной и апостольской Церкви, отнюдь не склоняя своего слуха к не получившим от сей Церкви посланничества учителям, «ибо они» (если Вы будете оказывать им внимание) «еще более будут преуспевать в нечестии и слово их, как рак, будет распространяться» (2 Тим. II, 16 и 17)⁸⁰. Да не будет сего в благочестивом нашем граде Чернигове!

Сообщаю Вам, мои дорогие, чтобы воздать славу промышляющему о нас Господу, что, по молитвам Вашим, я доселе нигде не терпел еще большой беды или непосильной нужды; напротив того, Господь всюду посылал мне Свои благодатныя утешения. И освобожден я был от временных, – вовсе, слава Богу, – для меня не тяжелых непомерно – уз в осенний день памяти великаго нашего угодника Божия, Святытеля Θεοδοσία, что меня доселе глубоко радует: я заключаю из сего, что сей Божий угодник не отвратился совсем от меня, убогаго и грешнаго, а возносит и обо мне, как и о всех благочестивых и боголюбивых Черниговцах, дерзновенную молитву пред Небесным Божиим Престолом.

⁷⁹ У публікації документа орфографія оригіналу збережена, пунктуація приведена у відповідність до сучасних норм.

⁸⁰ У листі помилково вказано перше послання до Тимофія.

Иногда посещает мою смиренную душу как бы детская радость, очень часто наполнявшая мое убогое сердце во дни юности, когда я не был обременен заботами и хлопотливым послушанием. Но все таки и в эти светлые мгновения скорбит мой дух о разлуке с Вами, с моей до-/Арк. 2/-рогой паствой – и я был бы поистине счастлив, если бы мог переменить свою свободу и свой душевный покой на тревоги и труды действительного архипастырского среди Вас служения.

Но все же я не ропщу на свою участь теперешнюю и благословляю Божественный Промысел, указующий мне те пути жизни, кои, очевидно спасительнее для грешной и убогой души моей. Одного бы только я хотел: дерзновения взывать вместе с апостолом: «Вся терплю о избранных (из Вас, – хранящих безусловную верность св. Церкви Вселенской) ради, да и тии спасение улучат, со славою вечного» (2 Тим. II, 10) – того, чтобы это мое терпение, посылаемое мне по святым молитвам Вашим – Господом, было спасительно и для Вас.

Теперь приближается радостная весна и в мире вещественном, в коем мы обитаем, – и в душах наших, готовящихся к покаянному подвигу. Понравилось мне очень определение покаяния у преп. Исаака Сирина: «Оно есть с исполненною сокрушения молитвою приближающееся к Богу неослабное прошение об оставлении прошедшаго и болезнование о хранении будущаго» («Слова подвижнические». Изд. 2, Сер[гиев] Посад 1893 г., стр. 204–205).

Вот если бы Господь даровал нам в сии грядущии светлые весеннии деньки такого настроения: «неослабного прошения об оставлении прошедшаго» – исправления допущенных нами ошибок, – «и болезнования о хранении будущаго» – заботу о том, чтобы в будущем не повторились эти наши ошибки.

Помолитесь, дорогие мои, – «радость моя и венец мой» – чтобы Господь послал /Л. 2 об./ и в мое унылое и нерадивое сердце такого настроения в грядущие дни Великого поста, чтобы радостно встретить грядущую вслед за ним Христову Пасху.

Земно кланяюсь Вам, испрашивая себе у Вас прощения за все мои прегрешения в сии святые «прощенные» (т. е. прощальные) дни.

«Наконец, братии мои, укрепляйтесь Господом и могуществом силы Его. Станьте, препоясавши чресла Ваши истиною и облекшись в броню праведности; всякую молитвою и прошением молитесь во всякое время духом, и старайтесь о сем самом со всяким постоянством и молением о всех святых и о мне[»] (Ефес. VI, 10, 14, 18 и 19).

См. П. Б.М. А. Ч. и Н.⁸¹

19 – 19 II – 3 III – 24 г.

References

Akty Svyatejshego Tikhona, Patriarkha Moskovskogo i vseya Rossii, pozdnejshie dokumenty` i perepiska o kanonicheskom preemstve vy`sshej czerkovnoj vlasti. 1917–1943 gg. [Acts of His Holiness Tikhon, Patriarch of Moscow and All Russia, later documents and correspondence on the canonical succession of the supreme church authority. 1917–1943]. (1994). Moscow, Russia.

Andreyev, I. (1992). Russia's Catacomb Saints. Lives of the new martyrs. Platina, USA.

Derzhavnyi arkhiv Chernihivskoi oblasti (DACHO) – State Archive of Chernihiv Oblast (SACHO). F. P-8840. Op. 3. Spr. 8754; Spr. 8755; Spr. 8857.

E. L. [Lopushanskaya E.]. (1971). Episkopy` ispovedniki [Bishops Confessors]. San Francisco, USA.

Kosik, O. (2009). Istiny`j voyн Khrystov: Knyha o sviashchennomuchenyke

⁸¹ Смиранный Пахомий, Божией Милостию Архиепископ Черниговский и Нежинский.

epyskope Damaskyne (Tsedryke) [The true warrior of Christ: a book about the holy martyr Bishop Damascene (Zedric)]. Moscow, Russia.

Markelov, A. (2006). Vladyika Pahomiy (Kedrov). Zhizneopisanie [Lord Pachomius (Cedars). Biography]. *Troitskiy visnyk – Vyatka diocesan messenger*, 6.

Morenets, V. (2017). Chernihivshchyna [Chernihiv region]. *Persha khvyliya*. Kamianets-Podilskiy, Ukraine.

Puczko, V. (2002). Glukhovskij episkop Damaskin [Glukhovsky bishop of Damascus]. *Moskovskij zhurnal – Moscow magazine*, 10, 46–47.

Shumilo, V. (2019). Skhyarkhimandryt Lavrentii (Proskura) – chlen Istinno-Pravoslavnoi Tserkvy na Chernihivshchyni [Shiarchimandrite Lavrentiy (Proskura) is a member of the True Orthodox Church in Chernihiv Region]. *Siverianskiy litopys – Siverian Chronicle*, 4–5, 67–80. DOI: 10.5281/zenodo.3546285.

Shumilo, S. (1997). Krestnyi put [The Way of the Cross]. *Troitskiy visnyk – Trinity Messenger*, 10.

Shumilo, S. (2019). Kanonizirovannyiy pri zhizni: Ispovednicheskoe sluzhenie protoiereya Aleksandra Makova (1881–1985) na Kubani i v Chernigove [Canonized during life: Confessional ministry of Archpriest Alexander Makov (1881–1985) in the Kuban and in Chernihiv]. *Vestnik PSTGU – Bulletin of PSTGU*, 90, 79–114.

Shumilo, V. (2001). Skhiarkhymandrit Lavrentii i eho vremia: ocherk tserkovnoi istorii Chernihovshchiny (1868–1950 hh.) [Schiarchimandrite Lavrenty and his time: an outline of the church history of Chernihiv region (1868–1950)]. Chernihiv, Ukraine.

Shumilo, V. (2020). Istinno-Pravoslavna Tserkva na Chernihivshchyni ta ihumen Alipii (Yakovenko) [True Orthodox Church in Chernihiv land and the Abbot Alipii (Yakovenko)]. *Siverianskiy litopys – Siverian chronicle*, 1, 124–137. DOI: 10.5281/zenodo.3732582.

Shumilo, V. (2020). Nastoiatel Troitse-Illinskoho monastyria Heorhii (Smelnytskyi) yak odyn iz ideolohiv IPTs na Chernihivshchyni: za materialamy slidchykh sprav [The superior of the Holy Trinity and St. Elias Monastery George (Smelnitsky) as one of the ideological leaders of the TOC (True Orthodox Church) in the Chernihiv region, according to the investigative reports of the secret police]. *Siverianskiy litopys – Siverian chronicle*, 2, 89–106. DOI: 10.5281/zenodo.3859440.

Stankevich, G. (1995). «Budet zhe eto vam dlya svidetelstva» [“It will be for you to bear witness”]. *Troitskiy visnyk – Trinity Messenger*, 7.

Sukhorukova, A. (2009). Maloizvestnyie stranitsyi tserkovnogo sluzheniya ekzarha Ukrainyi mitropolita Mihaila (Ermakova) v 1922–1923 godah (po materialam sledstvennogo dela) [Little-known pages of the church ministry of the exarch of Ukraine Metropolitan Mikhail (Ermakov) in 1922–1923 (based on materials of the investigation)]. *Vestnik PSTGU – Bulletin of PSTGU*, 30.

Tarasenko, O. (2008). Chernihivskiy arkhieypyskop Pakhomii (Kedrov) (1876–1937). [Archbishop Pakhomiy (Kedrov) of Chernihiv (1876–1937)]. *Siverianskiy litopys – Siverian Chronicle*, 3, 43–51.

Tryhub, O. (2009). Rozghrom ukraïnskoi tserkovnoi opozytsii v Rosiiskii pravoslavniï tserkvi (1922–1939 rr.) [The defeat of the Ukrainian church opposition in the Russian Orthodox Church (1922–1939)]. Mykolaiv, Ukraine.

Шуміло Віталій Вікторович – головний редактор наукового альманаху «Чернігівські Афіни», науковий секретар Науково-дослідного центру вивчення історії релігії та Церкви імені Лазаря Барановича, Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка (просп. Миру, 13/106, м. Чернігів, 14021, Україна).

Shumilo Vitaliy V. – Editor-in-Chief of the scientific journal «The Chernihivian

Athens», academic secretary of the Lazar Baranovych Research Institute of Religion's History, T. H. Shevchenko National University "Chernihiv Colehium" (13/106 Peace Avenue, Chernihiv, 14021, Ukraine).

E-mail: veraizhizn@gmail.com

Previously unknown message from the Archbishop of Chernihiv Pakhomiy (Kedrov) as a source of his biography

The aim of this publication is to make available a previously unknown document belonging to Pachomius (Kedrov) Archbishop of Nizhyn and Chernihiv, that was preserved in the archives of the True Orthodox (IPTs) community of Chernihiv, as well as to verify and correct two dates important to the biography of Archbishop Pachomius: the date of his consecration as a bishop, and the date of his departure into exile outside of Ukraine. The previously recorded dates, widely accepted by researchers and historians, turned out to be inaccurate.

The research **methods** used were chosen in relation to the aim and are based on the principle of historicity. The methods of historiographical analysis and synthesis were used, as well as methods dealing with the problem of chronology and of retrospection, and comparative methodology.

The **new evidence** presented in this publication is the inclusion of a previously unknown document: the Lenten epistle of Archbishop Pachomius (Kedrov), dated February 3rd, 1924, as well as the examination of the above indicated questions on the basis of the information found in the newly published document and other church documents of the 1920s.

Conclusions: First of all, the widely accepted date throughout historical literature of Archbishop Pachomius' (Kedrov's) episcopal consecrations November 29 1923 is mistaken. Archbishop Pachomius (Kedrov) was consecrated a bishop in 1922, somewhere between May 18th and October 21st. Second of all, Archbishop Pachomius (Kedrov) left Ukraine at the order of the OGPU not in 1924, as was mistakenly noted in historical literature and in several encyclopedia articles, but in the Fall of 1923, not before September 22nd, and not later than September 25th.

Key words: Patriarch Tikhon (Belavin), Metropolitan Peter (Polyansky), Metropolitan Kirill (Smirnov), Metropolitan Sergius (Stragorodsky), Archbishop Pachomius (Kedrov), Bishop Damascene (Tsedrik), Higoumen Lavrent (Proskura), the True Orthodox Church, the Catacomb Church, sergianism, hesychasm, the Chernihiv diocese, the Chernihiv region.

Дата подання: 20 червня 2020 р.

Дата затвердження до друку: 3 серпня 2020 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Шуміло В. Невідоме раніше Великопісне послання архієпископа Чернігівського Пахомія (Кедрова) як джерело до його біографії. *Сіверянський літопис*. 2020. № 4. С. 41–59. DOI: 10.5281/zenodo.4018368.

Цитування за стандартом APA

Shumilo, V. (2020). Nevidome ranishe Velykopisne poslannia arkhieypyskopa Chernihivskoho Pakhomiiia (Kedrova) yak dzherelo do yoho biohrafii [Previously unknown message fom the Archbishop of Chernihiv Pakhomiy (Kedrov) as a source of his Biography]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 4, 41–59. DOI: 10.5281/zenodo.4018368.